

УДК 945

О. І. Босак

Українська академія друкарства

КНИГОВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАНАДІ

Розглядається загальне питання визначення проблеми «діаспори», аналізуються чотири хвилі масового переселення з України, визначається найпридатніше місце для переселенців, характеризується відмінність української діаспори від інших. Акцентовується значна увага на книговидавничій діяльності на різних етапах виїзду українців до Канади, оскільки книга є найбільш надійним джерелом і місцем інформації.

Діаспора, видавництво, видавничі спілки, монографічні дослідження, книжкові видання, друкарство, літературні твори, періодичні видання

Ернест Хемінгвей як епіграф до свого роману «По кому подзвін» цитує рядки письменника XVII ст. Д. Донна «Немає людини, яка була б як острів, сама по собі; кожна людина — грудка землі, часточка суходолу; зі зникненням кожної людини млію і я, бо я єдиний з усім людством; тому ніколи не питай, по кому подзвін — він по тобі».

Ці рядки показують став взаємозв'язків офіційної України й української діаспори. Цей настрій увічнила й відома поезія Б. Лепкого «Журавлі» — неофіційний гімн світового українства.

Ми ставимо собі запитання, над яким замислюється пересічний українець, що він знає про значну частину його нації, яка з різних причин залишила рідний край і живе поза Україною?

Явище діаспори (з грецької — «розпорядження», «розсіяння») не є чимось унікальним чи притаманним для конкретної нації, а природне для історії будь-якого етносу.

Останнім часом проблемам діаспор у країнах їхнього проживання приділяється значна увага, що пов'язана з посиленням контролю за дотриманням міжнародних стандартів захисту прав людини та підвищенням інтенсивності контактів між членами діаспори та країнами їх походження. Певною мірою це стосується й української діаспори.

Доволі важко визначити, коли й хто застосував поняття «діаспора» до сукупності людей українського роду, що проживають за межами України. Відомо, зокрема, що термін «українська діаспора» ще в 20–30-ті рр. вживав визначний український політолог, епітолог і соціолог В. Старосольський. Остаточо цей термін усталився серед зарубіжного українства десь на початку 80-х рр., відбиттям його стала синтетична стаття у дев'ятому томі «Енциклопедії українознавства» під назвою «Українська діаспора» [3, с. 109].

З проголошенням незалежності України термін «українська діаспора» став широко вживаним. Під ним розуміється та сукупність українців, які проживають за межами України і не є її громадянами.

В історії формування сучасної української діаспори можна простежити чотири хвилі масового переселення з України:

перша — кінець XIX ст. до початку Першої світової війни;

друга — час між двома світовими війнами;

третья — період після Другої світової війни;

четверта — після проголошення незалежності України.

Згідно з офіційними даними, за межами України проживає понад 10 млн осіб, які є українцями за походженням. Натомість інші дослідники вважають, що українські діаспори у світі налічують 20 млн осіб, а то і 30 млн [1]. І ця кількість вже давно переросла в якість. Вихідців з України знаходимо нині всюди: в урядах і парламентах провідних держав світу, науці, бізнесі, мистецтві, культурі та спорті. Вивчення всесвіту, генетика, супутникові технології, зв'язку, комп'ютерні технології, інтернет, авіація та космонавтика, економіка, оборонні проекти — всюди працюють лідери, народжені в Україні, або їхні нащадки. Практично на всіх континентах живуть українці, і там, де це було можливим, вони розвивали і розвивають свою культуру, мають середні і вищі навчальні заклади, які забезпечуються підручниками і посібниками.

Еміграція з українських земель на своєму першому етапі спрямовувалася до кількох районів планети. Йдеться не про поодинокі виїзди, а саме про масовий виїзд трудящих на міжнародний ринок праці у певних регіонах. З середини 90-х рр. XIX ст. найпридатнішими для населення почали вважатися США і Канада. Масове переселення українців до Канади почалося наприкінці XIX ст., коли канадський уряд активно заохочував широкомасштабну еміграцію з Центральної, Південної та Східної Європи [4, с. 48].

Українська діаспора відрізняється від діаспор інших народів тим, що вона не мала повнокровних зв'язків із Батьківщиною. Вона існувала не лише в географічній і, навіть, родинній ізоляції від рідного краю. Мало того, радянська влада змальовувала образ діаспори як ворожої сили, яка бажає лиха українському народові. Та попри все це, діаспора жила Україною, діаспора виховувала дітей на українських ідеях, мріяла про незалежну Україну.

Михайло Слабошпицький в одному зі своїх виступів говорив, як йому не раз доводилося чути і в Канаді, і в Америці як швидко асимілюються, наприклад, німці, голандці, португальці, італійці. А якщо українець там не признався до своїх і зникав у вирі тамтешнього життя, то це вважалося чимось подібним до національної зради. Українці, які виїжджали за кордон, брали з собою у далеку дорогу не лише молитвеники, а ще й твори Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Драгоманова. Діаспора виховувала дітей з думкою про Україну.

Нині в Канаді існує близько 180 поселень, поштових відділень, залізничних станцій, які мають українські назви. Там, а також в інших місцях поселення українців створювалися умови для збереження їхньої етнічності [2, с. 20–21].

Усюди виростили православні та греко-католицькі церкви, народні доми і читальні «просвіти». Заснували українські школи для дітей. У 1907 р. побачила

світ перша українська газета в Канаді — «Червоний прапор», 1910 р. українські вчителі почали видавати часопис «Український голос», який і досі виходить у Вінніпегу. Канадський уряд пішов назустріч іммігрантам: створив на їхнє прохання двомовні англо-українські школи, які діяли до 1914 року. У період 1920–1950 рр. двомовна освіта в Канаді була заборонена.

Українську мову, літературу і культуру вивчають у широкій мережі громадських шкіл, відомих під назвою «рідні школи». Це суботні або вихідні школи, що утримуються різними українськими церквами та організаціями. Для учнів середньої школи ті ж самі установи у великих містах пропонують програми, які називаються «курси українознавства». У звичайних школах існують спеціальні класи з українською мовою навчання, що займають майже 50 % навчального дня. Існує цілий ряд асоціацій українських вчителів.

Всього на початку XXI ст. у Канаді налічувалося 10 млн 710 тис. осіб українського походження [5, с. 254]. З усіх країн західної діаспори найбільший потенціал для розвитку ефективної україномовної освіти для дітей має Канада.

Оскільки важливим продуктом культури й освіти, джерелом і банком інформації, за допомогою якого передається і зберігається суть національного характеру і культури, являється книга, то саме на цей факт слід звернути увагу. Канада — це країна, що займає провідне місце на світовому інформаційному ринку. І протягом усього свого історичного розвитку витримує тиск у культурній галузі з боку Великої Британії, Франції і Сполучених Штатів Америки, так само як Україна — з боку Росії [6, с. 3].

Українське друковане слово в Канаді виконувало і виконує досі кілька важливих суспільно-значимих функцій.

По-перше, воно є одним з основних чинників у самоусвідомленні і самоствердженні емігрантів з українських земель як представників однієї нації, одного народу. По-друге, воно є чинником ствердження української літературної мови серед нашої спільноти на чужині. По-третє, воно виступає чинником поширення по цілому світі правдивої інформації про Україну й українців. По-четверте, воно поламало і заперечило єдину традицію української видавничої справи та журналістики про їхню коротку тривалість в умовах бездержавності української нації [8, с. 23].

Українське друкарство на американському континенті засновували не професіонали, тому перші видавці навіть не знали про вхідні і вихідні дані книги, вони просто працювали для людей, дбаючи про їх духовний розвиток. Не дивно, що дискусійним є питання, яку саме книжку на канадській землі, варто вважати першою: «Християнський Катехизм» — 40-сторінкова брошура, на якій зазначена дата — 1904 р., чи «Учебник англійської мови», обсягом 330 сторінок, написаний І. Бодручом та М. Щербініним, виданий у 1904–1905 рр., про який як про першу книжечку в канадській Україні зазначається в газеті «Канадський фермер» за 1906 рік [7, с. 427–448]. Україномовна преса в Канаді з'явилася в 1903–1904 рр., коли піонери почали видавати газету «Канадський

фармер», що проіснувавши понад 75 років, злився з «Українським часом» [4, с. 79]. В 1908 р. у Вінніпезі Я. Крет заснує свою друкарню і видавництво з назвою «Руська друкарня», який видає популярну брошуру «Важніші права Канади», редагує журнал «Хата» і «Український Голос», друкує перший український підручник П. Зварича, призначений для початкової української школи [8, с. 18]. Згодом до Я. Крета приєднується заповзятливий видавець Ф. Доячек. Співробітництво виявилось напрочуд вдалим: виданий ними збірник українських пісень виявився справжнім бестселером, що не раз перевидавався, і взагалі «Руська друкарня» лише протягом 1910–1914 рр. випустила і реалізувала на американському континенті понад 60 назв україномовних книг [7, с. 430–432]. А найвагомішим виданням цього періоду слід вважати Шевченків «Кобзар» на 516 сторінках з 53-ма ілюстраціями, виданий не одним активним видавничим осередком Канади першої хвилі еміграції «Українською видавничою спілкою», заснованою 1910 року [8, с. 20].

Дослідник М. Тимошик справедливо об'єднує хронологічними рамками міжвоєнний і післявоєнний періоди аж до кінця 80-х рр. ХХ ст., протягом яких тривала друга і третя хвиля еміграцій [7, с. 433; 8, с. 20]. Українська видавнича продукція цього періоду зростає як якісно так і кількісно, бо за океан виїхали тисячі діячів літератури, науки, мистецтва, які вже на професійному рівні поповнили і зміцнили ряди редакторів, видавців, журналістів, друкарів на відміну від самоуків і аматорів першої хвилі кінця ХІХ–початку ХХ століття.

Тематичне різноманіття періоду можна охарактеризувати такими напрямками:

- а) видання класиків української літератури;
- б) історичні науково-популярні твори;
- в) переклади зі світової літератури;
- г) навчальні посібники й читанки для вивчення української мови у початкових класах для дітей, що народилися у Канаді;
- д) літературні твори українців канадської землі;
- е) традиційні народні календарі, що ставали своєрідною українською популярною енциклопедією з літератури, історії, природознавства, географії, домоводства тощо;
- є) наукові праці Української вільної академії наук, яка з 1949 р. перебралася до Вінніпегу;
- ж) література, публіцистика, наукова творчість українських дисидентів.

Цей період другої і третьої хвилі української еміграції характеризується визначною ознакою: до Канади переносять свою діяльність видавництва, що діяли спочатку в Галичині, а після приходу совітів — у Західній Європі.

Показовим у цьому аспекті є видавництво «Наша культура», яке під проводом професора І. Огієнка (пізніше — митрополита Іларіона) у міжвоєнний період діяло у Варшаві та Лозанні, а у 1947 р. відновило свою діяльність у Вінніпезі. Першими книгами, що вийшли на «землі обітованій» українців на американському континенті з маркою «Наша культура» були праці

самого засновника. Всього за десятилітній період діяльності цього видавництва в ньому вийшло 29 творів, написаних у Канаді митрополитом Іларіоном [7, с. 438]. Це переважно праці самого засновника видавництва, присвячені церковно-філософським проблемам, ґрунтовні, монографічні дослідження з історії церкви та української літератури. Окрім книжкових видаць «Наша культура» протягом тривалого часу опікувалася щомісячниками — «Слово істини» (всіх випущено 48 номерів), «Наша Культура» (вийшло 23 випуски), «Віра й Культура» (випущено 162 видання) [7, с. 439–441].

Нова хвиля української книговидавничої діяльності на канадській землі пов'язана з відомим галицьким видавцем І. Тиктором, який, опинившись 1948 р. в Канаді, створює власне видавництво для перевидання своїх фундаментальних львівських видаць. І в цьому ж році накладом 15 тис. примірників з'являється величезний за обсягом том (968 сторінок) зі значною кількістю ілюстративного матеріалу — «Велика історія України», на видання якого було витрачено величезну на той (та й тепер) час суму — 300 тис. канадських доларів благодійних внесків [7, с. 443]. Незабаром побачили світ й два інших видання — «Історія українського війська» та «Історія української культури».

З І. Тиктором пов'язане створення «Клубу Приятелів Української Книжки», з маркою якого протягом 1949–1952 рр. вийшло 14 книжок літературних творів з української історії [7, с. 443].

Крім Вінніпега діяло українське видавництво і в Торонто — «Добра Книжка». За перші п'ять років своєї праці у 50-х рр. воно випустило понад 150 назв як перекладницької, так і оригінальної літератури на релігійну та історичну тематику.

Видавнича спілка «Тризуб» стала правонаступницею одного з перших українських видавництв першої хвилі еміграції «Української Видавничої Спілки». Один найвагоміших проєктів цієї Спілки — видання повного «Кобзаря» Тараса Шевченка, що становило чотири томи на 1978 сторінок [8, с. 21–22; 7, с. 444]. Його особливість — зазначення наголосу в усіх текстах для необхідності дотримання української діаспори, єдиної української літературної мови без спотворень.

Ще одне вагоме капітальне видання «Тризуба» — це «Літопис українського життя в Канаді» — п'ять томів (300–500 сторінок кожне), де зареєстроване, завдяки кропіткій праці О. Войтенко, в хронологічному порядку всі вагомі факти з українського життя в Канаді і короткий виклад змісту [7, с. 445].

Загалом у різних містах Канади засновано протягом трьох періодів формування української діаспори у різних містах до двох десятків видавництв, налагодився випуск понад 40 різних періодичних україномовних видаць, таких як «Канадський фермер», «Український голос», «Новий шлях», «Гомін України», «Життя і слово», «Українське життя», «Українське слово», «Батьківщина», «Студент», «Православний вісник», «Вісник», «Українські вісті», «Наша мета», «Поступ», «Світло», «Євангельська правда», «Єван-

гелльський ранок», «Християнський вісник», «Юнак», «Пластовий шлях», «Молода Україна», «Наші дні», «Промінь», «Жіночий світ», «Наша дорога» тощо [4, с. 79–81].

Сучасне українське друкарство через низку інших причин (асиміляційні процеси здебільшого молоді, відхід від активної громадської діяльності старшого покоління, особливість через підвищений меркантилізм четвертої хвилі еміграції з розвалом Радянського Союзу) не відзначається у Канаді тим величезним розмахом і різноманітністю, як у попередні періоди. Дрібніші українські видавництва припинили своє існування, де ще з меншим результатом продовжують існувати давніші й вагоміші видавництва. Це — «Тризуб» і видавничі спілки «Еклезія» у Вінніпезі, видавничі спілки «Гомін України», а також електронне видавництво В. Сидоренка у Торонто, друкарня «Європа» у Гамільтоні, українське видавництво «Слаута» у Едмонтоні тощо [7, с. 448–450].

Ці видавництва і спілки випускають видання релігійної тематики, різні двомовні видання, рекламні проспекти, візитівки, запрошення, плакати, дитячої тематики.

Лідерство серед канадських міст для українського книговидавництва займає Торонто з його видавництвом «Літопис УПА», українським дитячим видавництвом і книгарні Я. Чумака, видавництво «Діалог», фірма «Бескид Трафікус» [7, с. 450].

Обнадійливою є програма діяльності Канадського інституту українських студій в Едмонтоні при Альбертському університеті, яка започаткувала поширення знань у Західному світі про Україну, її історію.

Загалом благодійна діяльність наших колишніх співвітчизників на ниві збереження українства є характерною впродовж усієї більш як самостійної історії.

Отже, можна підсумувати, що книговидавничі діяльність української діаспори у Канаді стала одним із визначальних чинників збереження і помноження етнокультурної самобутності, попри різні несприятливі обставини асиміляційних процесів, сприяла зберіганню в поколіннях любові до рідної мови, історії і традицій, оскільки мова народності чи діаспори — це ніби генетичний код національної культури, запорука самозбереження.

1. Абліцов В. Брат то чує. А чи ми гукаємо? / В. Абліцов // Львівська газета. — 22.08.2006. — №152 (959). 2. Євтух В. Феномен діаспори в дзеркалі науки / В. Євтух, В. Маркусь, В. Троицький // Віче. — 1993. — № 11. 3. Євтух В. Б. Українці в Канаді / В. Б. Євтух, О. О. Ковальчук. — К., 1993. 4. Зарубіжні українці: довід. — К., 1991. 5. Петриченко К. Українська освіта у Канаді / К. Петриченко // Українознавство. — 2006. — № 3. 6. Сенченко М. Видавничі справи в Канаді — захист національних інтересів / М. Сенченко // Вісник книжкової палати. — 2005. — № 6. 7. Тимошик М. Історія видавничої справи / М. Тимошик. — К., 2003. 8. Тимошик М. Українське друкарство в Канаді: історія та сьогодення / М. Тимошик // Друкарство. — 2001. — № 4 (39).

КНИГОИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ В КАНАДЕ

Рассматривается общий вопрос определения проблемы «диаспоры», показаны четыре волны массового переселения с Украины, определено самое пригодное место для переселенцев, характеризуется отличие украинской диаспоры от других, обращению наибольшего внимания на книгоиздательскую деятельность на различных этапах волн выезда украинцев к Канаде, поскольку книга является наибольшим источником и местом информации.

PUBLISHING ACTIVITY OF UKRAINIAN DIASPORE IN CANADA

The article deals with the common problem of defining the term «Diaspora», four waves of the mass migration from Ukraine are marked; the most suitable place for emigrants and the difference of Ukrainian Diaspora from the other ones are defined. Great attention in the article is paid to the book publishing activity during the different periods of emigration waves of Ukrainians to Canada because the book is the greatest source and carrier of information.

Стаття надійшла 03.11.2010